

9 788670 257481

Стојан
Новаковић
поводом сто седамдесет
пет година од рођења

Стојан Новаковић – поводом сто седамдесет пет година од рођења

Стојан Новаковић

поводом сто седамдесет
пет година од рођења

Српска академија наука и уметности

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS

S C I E N T I F I C M E E T I N G S

Book CLXXII

P R E S I D E N C Y

Book 11

STOJAN NOVAKOVIĆ

REGARDING ONE HUNDRED AND SEVENTY FIVE YEARS SINCE BIRTH

Scientific meeting with an international partake, held at the Serbian
Academy of Sciences and Arts on November 1–2, 2017

BELGRADE 2018

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

НАУЧНИ СКУПОВИ

Књига CLXXII

ПРЕДСЕДНИШТВО

Књига 11

СТОЈАН НОВАКОВИЋ

ПОВОДОМ СТО СЕДАМДЕСЕТ ПЕТ ГОДИНА ОД РОЂЕЊА

Научни скуп са међународним учешћем одржан у Српској академији наука и уметности, 1. и 2. новембра 2017. године

БЕОГРАД 2018

Редакциони одбор
академик Михаило Војводић, уредник
академик Љубодраг Димић
проф. др Мило Ломпар
др Мирослав Перишић
др Срђан Рудић
др Војислав Павловић
проф. др Александар Расићовић, секретар

Уредници
академик Михаило Војводић
академик Александар Косић

Издавач
Српска академија наука и уметности
Београд, Кнеза Михаила 35

Дизајн корица
Драгана Лацмановић-Лекић

Технички уредник
Никола Стевановић

Лектура
Снежана Крстић-Букарица
Невена Ђурђевић

Коректура
Рајка Павловић

Штампа
Colorgrafx, Београд

Тираж
400 примерака

САДРЖАЈ

Михаило Војводић, <i>О овој књизи</i>	9
Владимир С. Костић, <i>Поздравни говор</i>	11
Михаило Војводић, <i>Уводна реч</i>	13
Михаило Војводић, <i>Стојан Новаковић, Анексиона криза и српско питање</i>	15
Mihailo Vojvodić, <i>Stojan Novaković, Annexation crisis and the Serbian question</i>	21
Славенко Терзић, <i>Балканске студије Стојана Новаковића</i>	23
Slavenko Terzić, <i>Stojan Novaković's Balkan studies</i>	34
Мило Ломпар, <i>Полихисторска својства Стојана Новаковића и књижевности</i>	37
Milo Lompar, <i>Polyhistoric characteristics of Stojan Novaković and literature</i>	63
Андреј Шемјакин, <i>Министар унутрашњих дела и вођа револуционарне емиграције: Стојан Новаковић и Никола Пашић 1884. године</i>	65
Andrej Šemjakin, <i>Minister of internal affairs and the leader of revolutionary emigration: Stojan Novaković and Nikola Pašić in 1884</i>	73
Срђан Рудић, <i>Рад Стојана Новаковића на проучавању средњовековне српске историје</i>	75
Srđan Rudić, <i>Stojan Novaković's work on studying of Serbian medieval history</i>	87
Александар Растовић, <i>Стојан Новаковић као министар просвете</i>	89
Aleksandar Rastović, <i>Stojan Novaković as the education minister</i>	108
Љубодраг П. Ристић, <i>Британске и француске оцене спољне политишке владе Стојана Новаковића (1895–1896)</i>	109
Ljubodrag P. Ristić, <i>British and French evaluations of Stojan Novaković's government's foreign policy (1895–1896)</i>	126

Лупас Атанасиос, <i>Стјојан Новаковић и Грци: грчке перцепције о Стјојану Новаковићу</i>	127
Lupas Atanasios, <i>Stojan Novakovic and the Greeks: Greek perception of Stojan Novaković</i>	136
Ђорђе Ђурић, <i>Стјојан Новаковић на челу владе „четворне коалиције”</i>	137
Đorđe Đurić, <i>Stojan Novaković at the helm of “four-party coalition” government</i>	145
Александар Животић, <i>Одбрамбене припреме владе Стјојана Новаковића 1909. године</i> ...	147
Aleksandar Životić, <i>Defensive preparations of Stojan Novaković’s government in 1909</i>	162
Војислав Павловић, <i>Стјојан Новаковић и Конкордаџ са Ватиканом</i>	165
Vojislav Pavlović, <i>Stojan Novaković and Concordat with the Vatican</i>	180
Петар В. Крестић, <i>Стјојан Новаковић у Дневнику Милана Ђ. Милићевића</i>	181
Petar V. Krestić, <i>Stojan Novaković in Milan Đ. Milićević’s Diary</i>	196
Бранко Бешлин, <i>Стјојан Новаковић и Матица српска</i>	197
Branko Bešlin, <i>Stojan Novaković and Matica srpska</i>	209
Радомир Ј. Поповић, <i>Шабачки дани Косте Новаковића (1842–1857 године)</i>	211
Radomir J. Popović, <i>Šabac days of Kosta Novaković 1842–1857</i>	233
Александра Новаков, <i>Утицај Стјојана Новаковића на рад српских средњих школа у Османском царству</i>	235
Aleksandra Novakov, <i>Stojan Novaković’s influence on work of Serbian secondary schools in the Ottoman Empire</i>	253
Мирослав Јовановић, <i>Стјојан Новаковић у Српском ученом друштву и Српској краљевској академији</i>	255
Miroslav Jovanović, <i>Stojan Novaković in the Serbian Learned Society and in the Royal-Serbian Academy</i>	269
Миле Станић, <i>Прејиска Стјојана Новаковића у Архиву САНУ</i>	271
Mile Stanić, <i>Stojan Novaković’s correspondence in the SASA Archives</i>	315
Бојана Миљковић Катић, <i>Политика Министарства народне привреде у влади Стјојана Новаковића</i>	317
Bojana Miljković Katić, <i>Policy of the Ministry of People’s Economy in Stojan Novaković’s government</i>	328
Драган Симеуновић, <i>Државојворна мисао и дело Стјојана Новаковића</i>	329
Dragan Simeunović, <i>State-building thought and works of Stojan Novaković</i>	344

Милош Ковић, <i>Стојан Новаковић и југословенска идеја</i>	347
Miloš Ković, <i>Stojan Novaković and the Yugoslav idea</i>	355
Борис Милосављевић, <i>Стојан Новаковић и Слободан Јовановић</i>	357
Boris Milosavljević, <i>Stojan Novaković and Slobodan Jovanović</i>	378
Вељко Станић, <i>Ерудитија, полихистор, интелектуалац: проблеми „филозофске историје“ у делу Стојана Новаковића</i>	379
Veljko Stanić, <i>Erudit, polyhistor, intellectual: problems of “philosophical history” in Stojan Novaković’s work</i>	394
Ђорђе Бубало, <i>Стојан Новаковић – замисли и подухвати систематској издавања средњовековних српских извора</i>	395
Đorđe Bubalo, <i>Stojan Novaković – ideas and undertakings of systematic publishing of medieval Serbian sources</i>	421
Рада Стијовић, <i>Стојан Новаковић и Речник Српске академије наука и уметности</i>	423
Rada Stijović, <i>Stojan Novaković and the Dictionary of the Serbian Academy of Sciences and Arts</i>	430
Мирјана Бошков, <i>Поставке Стојана Новаковића о „хронографу–тројадику“ у светлости савремених истраживања</i>	431
Mirjana Boškov, <i>Stojan Novaković’s postulates about “chronograph–troyadik” in the light of modern research</i>	447
Рајна Драгићевић, <i>Место Стојана Новаковића у ланцу најважнијих српских лингвиста</i>	449
Rajna Dragičević, <i>Stojan Novaković’s place in the chain of most important Serbian linguists</i>	463
Александар М. Милановић, <i>Стојан Новаковић као језички нормативиста</i>	465
Aleksandar M. Milanović, <i>Stojan Novaković as a language normativist</i>	478
Милан Алексић, <i>Књижевнотеоријски ставови Стојана Новаковића</i>	479
Milan Aleksić, <i>Stojan Novaković’s ideas about literary theory</i>	492
Ненад Николић, <i>Стојан Новаковић и питање српској идентитетима: поглед кроз књижевност, језик и културу: 1867–1913</i>	493
Nenad Nikolić, <i>Stojan Novaković and the question of Serbian identity: a view through the literature, language and culture: 1867–1913</i>	516

О ОВОЈ КЊИЗИ

Објављени реферати поднесени су на научном скупу одржаном у Српској академији наука и уметности 1. и 2. новембра 2017. године. Посвећени су Стојану Новаковићу, личности која је испуњавала значајан део научног простора као и политичке сцене Србије у другој половини 19. и почетком 20. века. Реч је о великом историчару и филологу, уз то и истакнутом политичару, државнику и дипломати који нам је из своје разноврсне делатности оставио богату заоставштину. До пре неку деценију Новаковић је спадао у групу оних српских великана прекривених велом заборавља, спомињан махом у радовима који се баве средњим веком или нешто мање од оних који су проучавали Први српски устанак. Недовољно су биле оцењене и његове заслуге за спољнополитичке успехе током последње етапе нововековне Србије. Научни скуп је зато пружио прилику да се на основу нових чињеница до којих се у међувремену дошло или прецизним тумачењем његових објављених сведочанстава, још једном претресу Новаковићева научна дела, студије мемоарског карактера и политички текстови, а затим изнова вреднује његово вишедеценијско суделовање у државној служби, између осталог његов скупштински рад, улога у годинама озбиљних криза, дипломатске мисије или допринос у управљању политиком земље као министра или председника владе.

Уредник

ПОЗДРАВНИ ГОВОР

Накана да нашим претходницима посвећујемо поједине године њихових јубилеја заправо је зачета 2016. године када смо, као кућа, ту годину посветили Јовану Цвијићу. Ову, 2017. годину, посвећујемо Стојану Новаковићу, док ће следећа бити посвећена Михајлу Петровићу Аласу. Договорили смо се и о јединственом обрасцу таквог посвећивања: прво, скуп на коме ће се размотрити разнолике делатности особе коју славимо, друго, изложба посвећена тој особи, која расветљава не само биографске детаље, већ и укупан контекст у коме се деловало и живело, и коначно, треће, монографија о тој личности, у нади, надам се не пустој, да у некој блиској будућности овде у САНУ имамо едицију посвећену нашим великанима.

Избор и редослед ових годишњица нема намеру да успоставља какву вредносну хијерархију у којој ће се прво прослављати они најзначајнији, потом они мање значајни и тако редом. Такав наум био би непристојан, неприхватљив, штавише глуп, али, зашто и то не рећи, чак и када бисмо покушали, изнад наших знања, способности и могућности. Редослед ових годишњица не носи са собом поређење међу изабранима.

Чим смо почели са нашим искреним наумом дочекали су нас мрзовољни мандарини који знају истине сакривене иза фасада званичне историје, постављајући питања о одређеним контроверзама везаним за ове јединствене личности, па и Стојана Новаковића. Држим да су евентуалне заблуде, па и грешке, привилегија људи великих замаха и идеја, а да они који се нису упуштали у грех самосталног мишљења немају такав ризик. Уз то, туђе ставове у туђим временима и обичајима страшно је претенциозно гледати кроз наочаре данашњих схватања и толико нам драге политичке коректности – као да нам обична, грађанска пристојност није довољна.

Стојан Новаковић, који је првобитно, и по мишљењу моје маленкости, много лепше име Коста заменио у Стојан, спада у личности које вас када мало прочепркате по биографији фрустрирају енергијом, различитошћу деловања, визијом – укратко, оне личности које тврдњу да је живот кратак чине опскурном, наговештавајући нам шта је све могуће урадити за живота. Стојан Новаковић, попут Цвијића, два наша председника Академије, својим животима илуструју значење заборављеног појма „јавни радник“, мада никоме не препоручујем да опонаша њихову посвећеност – ради се о посвећености од које ненавикли изгоре. Упоредо са овим скупом већ је изашла монографија са 125 докумената које је

својим уредним и читљивим рукописом на српском, али и на француском језику, исписао Новаковић. У цртицама које назива *Наше стање – белешке једнога њесимисте* (децембар 1874 – март 1875), он са резигнацијом анализира политичку ситуацију и међупартијске обрачуне и деспартно пита: „Откуд је произишло садашње стање?“ Ради се само о цртицама, без веће амбиције, али извесна трајна начелност и језгровитост несумњиво је узбудљива:

„У партијама имамо само вође, генерале без војске.

Оно што изгледа као војска, то су све најамници плаћени или новцем или изгледом или, ако ничим другим, популарношћу, удовољством својих слабости и сујетом.

Никад не треба способност ради партајства забацивати и њом се не служити.

Још мање неспособности само из партајства под способности примати.

Народ са завишћу, пакошћу, чудноватом тежњом за једнакошћу, самовољан и субјективан, мало образован, ватрен, напрасит, осветљив, злопамтило.

Сва та својства тешко ишчезавају и у најобразованијих синова његових.

За обарање увек доста савезника – у стварању никад ни два сложна.

Све нам је половно.“

У програму листа Видело (децембар 1879) Новаковић лamentsира: „Ко ће измерити дубљину забуне политичке, у којој сваки зна само за себе, у којој сваки о свакоме сумњичи, у којој се преко ноћи мењају вере, у којој нико не зна куд иде други, ни куда иде сам!? „Либералци“ без либерализма, „консервативци“ без консервативизма, „комунци“ без комунизма. Ето слике коју представљају народу, са мајушним изузетком, данас његови прваци, на покуду уставности, а на штету садашњости и будућности народне.“

Без намере да правим насилне и неумесне временске екстраполације нашег усуда у јавном и политичком животу, има извесних историјских искустава која су несрећна константа, попут редова написаних 30. новембра 1908: „Кад сам рекао да не мора Европа одобрити оно што је Аустрија прогласила Зиновјев одговори да се не може водити рат и стога се мора одобрити. Кад сам на то напоменуо да то није по међународном јавном праву – рекао је: жалосно је, али је тако.“

Међутим, Стојан Новаковић се не предаје и то је кључна порука наше две годишњице, што је мало да се назове традицијом, али довољно да не буде случајност већ намера. Дозволите ми да завршим његовим речима које би се и данас, без икакве измене, могле употребити: „Постарајмо се и ми... да се рад на уједињењу народа нашег поведе мирним средствима, средствима еволуције, ... путем просвете и културе, стално, живо, неуморно... Само не клонимо духом... Ова битка је тежа него она оружјем, али у њој нема пораза, победа у њој не изостаје, а када једном дође – она је вечита“. Даме и господо, надајмо се да је тако!

Владимир С. Костић

УВОДНА РЕЧ

Имајући у виду огромну улогу Стојана Новаковића у културном уздизању српског народа, тумачењу његовог језика, утврђивању његове прошлости, затим политичком образовању, обликовању његовог друштвеног бића, предочавању будућности, Српска академија наука и уметности је још давне 1992. године, поводом сто педесет година од његовог рођења, организовала научни скуп – разуме се, њему посвећен. С обзиром на то да је време показало непролазност резултата које нам је Новаковић оставио, и да нова истраживања, на првом месту архивска, и нова тумачења, потврђују основаност подсећања на ову велику личност, тај циљ има и данашњи скуп у поводу 175 година од његовог рођења. Иницијатива председника Владимира С. Костића да Српска академија наука и уметности у оквиру циклуса посвећеног јубилејима истакнутих академика организује сусрет познавалаца Новаковићевог дела, намени му неколико нових књига, и припреми пригодну изложбу зато је потпуно оправдана. Не треба уосталом заборавити и чињеницу да је Стојан Новаковић био у првој групи примљених чланова СКА, а да је од 1906. до смрти 1915. године заузимао место њеног председника.

С тим у вези нагласио бих још само следеће. Новаковићево богато филолошко и историографско дело од преко 400 пописаних објављених ауторских радова представило га је врхунским научником, а затим и многобројни текстови политичке садржине или мемоарског карактера које је написао, а чије ауторство у значајном броју није још откривено, јер су или непотписани или су само шифром обележени, пружили су изванредну основу и за његово вишедеценијско непрекидно суделовање у политици, државним и партијским пословима и у дипломатији. Међутим, његова озбиљна упозорења и драгоцене оцене које је износио у овој области свог занимања, од многих нису довољно прецизно уочени, али му се значајни резултати не могу оспорити. Његов рад је на пример био уграђен у модернизацију српске државе друге половине 19. и почетка 20. века и у утврђивање њеног места у односима европских држава. Посебну улогу Новаковић је имао у оживотворењу идеје о ослобођењу и уједињењу свих делова српског народа. Судбина тог народа о којој је толико знао разматрајући многобројне теме из прошлости, и сазнања о томе која је саопштавао јавности, подстакле су код њега интересовање и за савремена збивања и предодредиле га да уђе у политику и утиче на тадашња кретања. Његова проучавања српског средњовековног простора, посебно узрока пораза са Турцима у 14. и 15. веку, односно краја српских средњовековних држава и резултати до којих је дошао, послужили су му и на пољу текуће савреме-

не, првенствено спољне политике. Новаковић је и у томе налазио појаве, пре свега неслогу, које се, како је тврдио, не смеју поновити. Истом циљу је послужило и његово сагледавање настанка и развика српске нововековне државе у условима опасности од спољног непријатеља, а посебно тешког положаја неослобођеног дела српског народа у заграничним крајевима, јер се и из тога могло стећи искуство и извући поука за будућност.

Новаковић најзад, у последњим годинама живота, верујући да ће једнога дана бити задовољена историјска права српског народа за ослобођење и уједињење, без обзира на то да ли ће се то постићи мирним путем или оружјем, није скривао жељу да будућност тог народа буде сасвим усклађена са општим токовима европског развоја. Чврсто уверен да би се из прошлости морало научити којим правцем треба ићи даље, он је до краја живота остао велики приврженик идеје о томе да српски народ има да следи узоре развијених европских народа па и онда када српско питање буде решено: „Морамо гледати у прошлост само да би разумели погрешке или примере које треба избегавати. Треба се окренути новој светлости коју нам отварају сувремене векови и примери великих народа и великих цивилизација. Ту је наше спасење“. Била је то једна од последњих његових порука.

Свему овоме додао бих и то да су угледни појединци у Србији истицали да су Новаковићу његов национални културни рад, његово примерно осећање дужности и неограничена вера у народну будућност помогли да постигне велики успех не само у науци, него и на пољу практичне првенствено спољне политике.

Михаило Војводић

КЊИЖЕВНОТЕОРИЈСКИ СТАВОВИ СТОЈАНА НОВАКОВИЋА

МИЛАН АЛЕКСИЋ*

А п с т р а к т . – У раду су анализирани књижевнотеоријски ставови Стојана Новаковића. Указано је на Новаковићево почетно ослањање на теорију књижевности током рада на књижевној критици, а затим су анализирани начелни књижевнотеоријски ставови који су усмеравали Новаковићев рад на проучавању књижевности. Схватање функције књижевности је препознато као теоријски став са највећим значајем за Новаковићев укупни рад на проучавању српске књижевности.

Кључне речи: Стојан Новаковић, теорија књижевности, функција књижевности

У досадашњем анализирању Новаковићевог рада на проучавању српске књижевности највећу пажњу проучавалаца имао је његов књижевноисторијски рад, затим његове књижевне и позоришне критике, док су књижевнотеоријски ставови ретко били разматрани. Истина, Стојан Новаковић се није много бавио теоријом књижевности и његови радови теоријског карактера су малобројни, поменимо само предавања под насловом *Шта је то књижевност?* из 1869. године или *Језик и стил* из 1872. године. Али, ако у Новаковићевом опусу нема великог броја књижевнотеоријских радова, његови теоријски ставови су присутни у књижевнокритичким и књижевноисторијским радовима. Књижевне критике Стојан Новаковић је писао само у младости, током седме деценије XIX века, док је књижевноисторијске радове писао током свог читавог научног века, од *Историје српске књижевности* из 1867. године до студија *Јован Стеријин Појовић* из 1907. године и огледа *Доситеј Обрадовић и српска култура* из 1911. године. Студија о Стерији и оглед о Доситеју, иако настају из пригодних разлога (у оба случаја је било у питању обележавање годишњица), ипак сведоче да Новаковић није у потпуности напустио проучавање књижевности, ни када се пресудно окренуо историографији и државничким пословима.

Стојан Новаковић је свој рад на проучавању књижевности започео књижевном критиком. За његове прве књижевнокритичке радове знамо само посредно,

* Универзитет у Београду, Филолошки факултет, и-мејл: milan.aleksic@fil.bg.ac.rs

преко сведочења Владана Ђорђевића изнетог у *Успоменама*, јер су ти први критички радови били објављени у рукописном часопису *Оценићел* који није сачуван. Интересантно је да у *Библиографији сѝиса Сѝојана Новаковића* коју је израдио Момчило Иванић, под надзором Стојана Новаковића, није поменут ниједан од ових, нити потоњих критичких радова, већ се само могу пронаћи наводи да је Новаковић сарађивао са листом *Видовдан*, (заправо је био у редакцији листа, али то не наглашава због реакционарности политичких ставова које је лист заступао у каснијим годинама), односно да је уређивао часопис *Вила*. Будући да је надгледао израду ове библиографије, из његовог односа према својим књижевним критикама можемо само да закључимо да их није сматрао важним деловима опуса.

Новаковићеви књижевнокритички радови сведоче о присуству теоријске основе са које се полази у проучавање књижевног дела. У њима су присутни теоријски ставови који Новаковићеву позицију приближавају, с једне стране Малетићевим ставовима, односно наслеђу теорије књижевности, зато што Новаковићу није близак класицизам као Малетићу, али у почетним критичким радовима, он захтева веће познавање песничке технике од књижевних стваралаца. Поштовање књижевнотеоријских правила често је било сматрано пристајањем на такозвани лажни класички правац у књижевности, односно било какво поштовање теоријских норми било је поимано као одлика поетике класицизма (односно псеудокласицизма, или како Новаковић назива ову стилску формацију у предавању *Језик и сѝил*: „назови-класичка, лажна класичка књижевност”¹), али Новаковић не захтева од песника да опонашају форму класичних дела, већ их опомиње да ипак постоје неке норме које се тичу одређених књижевних врста. С друге стране, у Новаковићевим књижевнокритичким радовима присутни су све време и теоријски ставови карактеристични за романтизам, на првом месту – поглед на улогу народног језика и народне књижевности. Оно што су проучаваоци приметили као блискост са Малетићевим ставовима било је везано за неке од начелних књижевнотеоријских ставова, као на пример важности садржаја и форме књижевног дела. Радмило Димитријевић је 1960. године писао да се код Новаковића јасно види „малетићевски дух склада и хармоније, реда”² због тога што тада млади критичар обраћа пажњу на форму књижевног дела и износи замерке ствараоцима на оним местима где су грешили у односу на норму. Димитријевић је сматрао да Новаковићева основна схватања драме почивају на Малетићевим ставовима, односно да су стечена на предавањима у гимназији. Које су конкретне замерке које се појављују у неким од Новаковићевих књижевнокритичких радова? Новаковић је у листу *Ви-*

¹ Стојан Новаковић, *Језик и сѝил*, Стојан Новаковић и филолошка критика, прир. Божићар Пејовић, Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за књижевност и уметност, 1975, стр. 195.

² Радмило Димитријевић, *Сѝојан Новаковић као књижевни критичар*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, 1960, год. XXVI, св. 3/4, стр. 251.

довдан 1863. године писао похвално, али критички о збирци песама Милорада Поповића Шапчанина. Песнику је признао поетски дар и дубоко осећање, али је сматрао да није вештак, већ дилетант,³ односно да не поседује песничку вештину, али да ће радом моћи доста да напредује. У критици спева *Пријезда* Радмила Лазаревића, објављеној у *Видовдану* 1863. године, Стојан Новаковић наглашава важно место које има песничка вештина за уметничко стварање: „Појетски су светови народном певачу пред њим, он их гледа, он је са својом песмом и постао заједно с њима. Кад почну радити појете вештаци, већ је нестало тих појетских светова; они су позвани да их вештином, даром и фантазијом својом створе. У њиховим делима не гледамо огледало света око њих, но много пута нешто давнашње и старинско, и у њиховим делима тражимо јединства, идеје, целокупности, тражимо одушевљења задахнута духом народнога певања.”⁴

Новаковићево писмо Ђури Јакшићу о „Јелисавети” из 1864. године такође представља пример за тврдњу да се Новаковић ослања на наслеђе теорије књижевности у писању критичких радова. Новаковић у писму износи пријатељске критичке савете Јакшићу како да поправи своје драмско дело, а савети су углавном везани за песничку вештину, односно технику, мада Новаковић предлаже Јакшићу и да већу пажњу обрати на тачност историјских података које користи у делу. Стојан Новаковић саветује Јакшићу да се при уметничком стварању не ослања само на надахнуће, односно на ирационални део своје стваралачке личности, већ да пажњу посвети и рационалном уделу у стваралачком чину, вештини, чијом ће употребом постићи ефекат којем тежи: „Твој глас је гром који ће много силнији бити кад загрми не само као бујица од срца, но иако тежак бич разума и прекувана умом јада и чемера.”⁵ Новаковић Јакшићу даје практичне савете који се тичу одређења средишта драмског дела, и „да у ту *жизу ѿогѣичку* усредсредиш све зраке па да произведеш ефекат”⁶ упућујући га и на Шилерове теоријске ставове.

С друге стране, романтичарски ставови о важности народног језика и улози народне књижевности, такође се налазе у Новаковићевим првим критичким радовима, што не изненађује, будући да су они били присутни већ код Ђуре Даничића,

³ „Држећи г. Милорада Поповића међу дилетантима, рад бих видети и то, је ли прилике да може од њега бити прави вештак. Да се до тога дође, наравно је да треба много озбиљности, пажње, воље к раду и учења”, Стојан Новаковић, *Песме Милорада Поповића Шапчанина*, Видовдан, 23. 5. 1863, год. III, бр. 59, стр. 4.

⁴ Стојан Новаковић, *Пријезда. Сјев Радмила Лазаревића*, Видовдан, 20. 6. 1863, год. III, бр. 71, стр. 4.

⁵ Стојан Новаковић, *О Јакшићевој Јелисавети*, Стојан Новаковић и филолошка критика, прир. Божидар Пејовић, Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за књижевност и уметност, 1975, стр. 222.

⁶ Исто, стр. 221.

као и да су постављени у основу омладинског покрета у којем је Новаковић заузимао важно место. Ови ставови су видљиви у многим радовима, на пример у критици збирке песама *Сѝручак Ђ. Бугарског* у којој се хвали нови песнички нараштај који је исправио велику ману српске књижевности: „То је зло рђав и никакав језик”.⁷ У већ поменутој критици пева Радмила Лазаревића налазимо и став којим се јасно позиционира место народне књижевности и народног духа уопште: „Ми мислимо да у појезији у опште треба се држати народнога духа, да треба да је он основа сваком стварању појетском.”⁸ Такође, у *Лицејки*, годишњаку лицејске омладине за 1863. годину, Стојан Новаковић је објавио *Лак њоїлед на развиїтак срїске књижевносїи* у коме је језику дао основно место заправо скицирајући развој књижевног језика у српској књижевности и наглашавајући улоге Доситеја Обрадовића и Вука Караџића у језичкој реформи и употреби народног језика као књижевног.⁹ Новаковић је увек улогу народног језика и његов значај за развој српске књижевности посматрао у ширем контексту. Никада само као тековину Вукове реформе и борбе, већ увек са свешћу и о Доситејевом залагању за народни језик. Новаковић је, како је време одмицало, на предмете које је анализирао, гледао са позиције која је захтевала временом све шири контекст. Тако је борбу за народни језик 1863. године посматрао у контексту Доситејевих и Вукових тежњи, а крајем XIX века ју је сагледавао у ширем контексту, о чему налазимо сведочанство у Новаковићевој необјављеној расправи, чији је један део објављен на италијанском. Доситејеве и Вукове идеје сада су посматране као део „европске просвете” која има две главне карактеристике: одвојеност од вере и „то што она свуда издиже и негује народни језик на супрот црквеноме”.¹⁰

Прихватање просветитељских идеја код Стојана Новаковића присутно је од самог почетка његовог проучавања српске књижевности, а са њим се на почетку Новаковићевог бављења проучавањем књижевности појављује и питање функције књижевности, једно од кључних књижевнотеоријских питања и оно које је директно повезано са просветитељским идејама. Најпре га налазимо 1865. године у уводном тексту првог броја листа *Вила* што нам говори да је Новаковићев став о функцији књижевности уграђен у основу уређивачке политике листа *Вила*. У уводном тексту који је потписало уредништво изнесен је став да ће лист објављивати одабране прилоге који ће „доносити користи публици тако, да се од оних, који стану

⁷ Стојан Новаковић, *Сѝручак*, Јавор, (15. 2. 1862), год. I, бр. 5, стр. 39.

⁸ Стојан Новаковић, *Пријезда. Сїев Радмила Лазаревића*, Видовдан, 20. 6. 1863, год. III, бр. 71, стр. 4.

⁹ Видети: Стојан Новаковић, *Лак њоїлед на развиїтак срїске књижевносїи*, Лицејка II, Београд, 1863, стр. 40–41.

¹⁰ Стојан Новаковић, *Уїледи срїске ѡросветїе*, у: Михаило Војводић, *Сїојан Новаковић о уїиїцајима на срїски језик и књижевносїи*, Историјски часопис, 2004, год. LI, стр. 171–185.

куповати овај лист, нико не покаје што га је купио”,¹¹ те да је задатак публике да мисли на своје све боље изображење, то јест, васпитање. Овакво схватање функције књижевности налазимо и у оквиру књижевнотеоријских ставова изнесених у предавању под насловом *Шта је то књижевност?* из 1869. године. У тексту овог популарног предавања Новаковић је најпре сликовито представио настанак књижевности у оквиру људског друштва и прецизирао разлику између усмене и писане књижевности наглашавајући њихову повезаност са различитим деловима друштва: усмену књижевност са простим народом, а писану са образованим делом народа. Најважније књижевнотеоријско питање овог Новаковићевог предавања било је питање функције књижевности. Новаковић је изнео прагматичко становиште по коме је задатак књижевности „да тековину науке и векова живота људскога рашири свуда, да она више не остане у рукама мањине. Сва нова књижевност светска тежи да постане учитељ и да свет претвори у школу”.¹² Због овог предавања, одржаног годину дана након објављивања Марковићевог чланка *Певање и мишљење*, Новаковићева теоријска позиција релативно често је бивала приближена позицији Светозара Марковића, иако је потпуно јасно да су Новаковићеви ставови раније изнети. Претпостављамо да је у питању било идеолошко настојање да се покаже првенство Марковићевих књижевнотеоријских ставова. Истина, у студији о романтизму Миодрага Поповића се прецизно указује на хронолошки поредак јер се наглашава да Новаковић пре Светозара Марковића оштро осуђује „разнежено пренемагање српских песника”,¹³ односно реагује на маниризам песника који пренаглашавају поставке романтичарске поетике. Међутим, и Поповић је, разматрајући позиције Стојана Новаковића и Светозара Марковића, дао непримерен увид, очигледно вођен идеолошким погледом, јер Новаковића и Марковића види као симболе два типа политичког понашања: „компромисног, које доноси министарску столицу, и револуционарно-херојског, које води у прерану смрт”.¹⁴ Но, и почетком XXI века, тежња да се Новаковићеви теоријски ставови тумаче као преузети или барем настали под утицајем идеја Светозара Марковића, и даље је присутна у српској науци о књижевности. Предраг Палавистра у *Историји српске књижевне критике* најпре прецизно указује да је Новаковић условно везан за филолошку критику, али „да-

¹¹ http://www.digitalna.nb.rs/wb/NBS/casopisi_pretrazivi_po_datumu/P_0061/1865/01/001#page/2/mode/1up/ (приступљено: 15. 10. 2017)

¹² Стојан Новаковић, *Шта је то књижевност?*, Стојан Новаковић и филолошка критика, прир. Божидар Пејовић, Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за књижевност и уметност, 1975, стр. 96.

¹³ Миодраг Поповић, *Историја српске књижевности–Романтизам*, књ. III, Београд: Нолит, 1972, стр. 456.

¹⁴ *Исто*, стр. 456.

леко од ускогрудости кратковидих и ситничавих филолошких чистунаца”,¹⁵ да би потом пренагласио важност Новаковићевог сусрета са позитивистичким идејама и `реалним` правцем Светозара Марковића наводећи како познати Марковићеви чланци претходе Новаковићевом предавању *Шта је то књижевност?* и занемарујући чињеницу да се Новаковићево схватање функције књижевности појављује годинама пре Марковићевих чланака. Стојан Новаковић, дакле, пре објављивања Марковићевог чланка *Певање и мишљење* износи своје схватање функције књижевности, које јесте попут Марковићевог, утилитаристичко, али са потпуно другачијом основом која корене заправо има у просветитељству, те га пре може повезати са Доситејем, него са Светозаром Марковићем.

Поред става о функцији књижевности, Новаковић је у оквиру предавања *Шта је то књижевност?* изнео и веома сложено поимање да је књижевност „фотограф и филозоф времена свога”.¹⁶ Ненад Николић је у књизи *Проблеми савремене књижевне историје* из 2015. године указао на сложеност овог става и на чињеницу да је „Новаковић био свестан немогућности *фотографске нејирисирасности*, сугерише то што је књижевности одредио задатак да истовремено буде и *филозоф* свог времена, што значи да подразумева одређени поглед на свет из перспективе којег подражава стварност...”¹⁷ Новаковић је, чини се, на првом месту имао, када књижевност назива фотографом свог времена, позитивистички став по којем је књижевно дело сведочанство о једном времену,¹⁸ него што је имао на уму стилске одлике реализма које почивају на појму објективности (књижевно стварање као објективно приказивање савремене друштвене стварности). На исти начин је, и у већ поменутој критици збирке песама *Сиручак* Ђ. Бугарског из 1862. године, Новаковић изнео став о односу књижевног дела и времена у којем оно настаје: „Данас поезија износи на видик оно време, у којему је

¹⁵ Предраг Палавестра, *Историја српске књижевне критике: 1768–2007*, I том, Нови Сад: Матица српска, 2008, стр. 86.

¹⁶ Стојан Новаковић, *Шта је то књижевност?*, Стојан Новаковић и филолошка критика, прир. Божидар Пејовић, Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за књижевност и уметност, 1975, стр. 97.

¹⁷ Ненад Николић, *Проблеми савремене књижевне историје*, Нови Сад: Академска књига, 2015, стр. 166–167.

¹⁸ Новаковић је такву дефиницију књижевног дела посредно дао и у расправи *Народне традиције и критичка историја* 1880. године образлажући своје виђење историјских извора и сматрајући књижевно дело заправо сведочанством о једном времену, а такво виђење потпуно одговара преовлађујућем ставу епохе. Новаковић је тада прецизно навео да је потребно критиком утврдити колико је поједини аутор поуздан у давању слике времена, јер писци користе различите изворе и на другачије начине поимају догађаје свог времена (в. Стојан Новаковић, *Народне традиције и критичка историја*, Стојан Новаковић и филолошка критика, прир. Божидар Пејовић, Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за књижевност и уметност, 1975, стр. 52).

поета, износи нам на видик његова осећања. Има осећања, која се у свако време на једнако певају, али се често не певају с једнаком ватром и жестином, многих ради узрока. Али што време собом донесе, оно хоће да само у песме слије да остави даљном потомству, јер кад вреди за неко време тражити споменике историјске и научне, вреди тражити и осећања тога времена што знамо да су она врло често покретач многоме којечему из тога истог времена. Зато свако време ствара себи поете...¹⁹ У овом приказу збирке песама Новаковић ће се користити метафором огледала²⁰ која почива на вези између књижевности и стварности јер ће за збирку написати: „У `Стручку` је живот весео, младићски, он је огледало тог живота.”²¹ Новаковић, чини се, користи метафоре којима су се служили многи у дефинисању реалистичког поступка,²² али поред њих и друге, које су додатно појашњавале његов лични став. Поред већ наведених, у предавању *Шта је то књижевност?* појављују се две додатне метафоре за књижевност: „Она је даље пророк будућих стаза живота (...), она је трудбеник око потреба наших као што нас не оставља ни у слободне часе наше.”²³ Целина овог Новаковићевог предавања, чини се, усмерена је на изношење става о функцији књижевности која је овде постављена директно уз национални и државни циљ – ослобођење и уједињење. „Наше народно образовање и наше народно уједињење и ослобођење то су две велике мисли које је до сад изнела у живот дојакошња књижевност наша. (...) Књижевност ће нама отворити врата да уједињени покажемо лице своје спрема светлости слободе и науке и место старе трошне средњевијековне царевине, за којом и не треба да у будућности жудимо, створиће нам свест и снагу за нову целокупну Србију.”²⁴

Интересантно је да и у питањима која се тичу проучавања језика, Новаковић увек наглашава и националну идеју, што показује да је она све време присутна у њего-

¹⁹ Стојан Новаковић, *Стручак*, Јавор, 1862, год. I, бр. 5, стр. 39.

²⁰ У приказу Јагићеве *Historije...* Стојан Новаковић ће за резултате књижевноисторијског проучавања употребити ову метафору: „Историја књижевности (...) може нам дати најљепше огледало о стању нашег јединства”, Стојан Новаковић, *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, Стојан Новаковић и филолошка критика, прир. Божидар Пејовић, Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за књижевност и уметност, 1975, стр. 182.

²¹ *Истио*, стр. 39.

²² Ненад Николић истиче да се „(...) у деветнаестом веку метафором фотографије упућивало на верно репродуковање стварности, слично као што се метафора огледала за дефинисање реалистичког поступка углавном користила превиђајући да је слика у огледалу обрнута”, Ненад Николић, *нав. дело*, стр. 166–167.

²³ Стојан Новаковић, *Шта је то књижевност?*, Стојан Новаковић и филолошка критика, прир. Божидар Пејовић, Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за књижевност и уметност, 1975, стр. 97.

²⁴ *Истио*, стр. 97.

вом делу. Тако пишући у предавању под насловом *Филологија и језик* из 1871. године о потреби стварања заједничког језика „читавог нашег пространог отачаства”,²⁵ Новаковић наглашава потребу политичког уједињења свих крајева на којима живи српски народ. „То је разновидност, која је врло пријатна, и која треба да нас опомиње на пространство и богатство обличја наше још растурене постојбине. Јер *језик српског народа* (то је оно што смо хтели казати) није ни херцеговачки, ни босански, ни васојевићки, ни шумадијски, ни прекоморавски, ни бачвански; него су *сви заједно*.”²⁶

У предавању *Језик и стил* Стојан Новаковић је полазећи од дефиниције стила: „Познато је да је стил облик у ком се јављају свакојаке врсте мишљења и списивања. Као што је тај облик модел или калуп у који се изливају мисли што у које доба књижевност креће”,²⁷ изнео став да је стил елемент књижевног дела који показује промене које захватају књижевно стваралаштво. Новаковић тако преко стила, долази до поимања промена у књижевности, до свести о еволуцији, односно вечном мењању облика књижевних дела кроз време. Да би илустровао ово схватање, анализирао је класични наспрам романтичном правцу у српској књижевности и запазио да се увек у књижевности одвија борба за превласт. Однос између садржине и форме²⁸ овде доспева у жижу Новаковићевог разматрања које закључује да су форма и садржина нераздвојне и „да никад не може опстати једна без друге”,²⁹ те да се у класицизму појављује заблуда да је форма важнија од садржине, а касније се ишло у другу крајност и тражило се потпуно занемаривање форме, са чиме се Новаковић никада није сагласио. Као што шездесетих година тражи већу вештину од песника и да не занемарују форму, тако и у студији *Јован Стеријин Пойовић* из 1907. године, такође износи формалне недостатке Стеријиних књижевних дела. У тексту овог предавања из 1872. године Новаковић је изнео ставове Херберта Спенсера из есеја *Филозофија стила* у којем је британски мислилац изнео своје схватање економије читалачке пажње које почива на олакшавању читаочевог разумевања текста. Разумљивији стил омогућиће брже разумевање и уштеда читаочевог времена биће мерило за вредновање књиже-

²⁵ Стојан Новаковић, *Филологија и језик*, Београд: Државна штампарија, 1871, стр. 12.

²⁶ *Истио*, стр. 12.

²⁷ Стојан Новаковић, *Језик и стил*, Стојан Новаковић и филолошка критика, прир. Божидар Пејовић, Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за књижевност и уметност, 1975, стр. 194.

²⁸ „За лепоту и карактерност форме потребна је лепота и карактерност садржине. Ако нађемо песму, у којој ће спољашња форма потпуно одговарати свима законима о лепоти, а у садржини се неће налазити ништа што ће одговарати, што ће пунити ону форму, ми је не можемо прогласити као лепу”, Стојан Новаковић, *Језик и стил*, Стојан Новаковић и филолошка критика, прир. Божидар Пејовић, Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за књижевност и уметност, 1975, стр. 199.

²⁹ *Истио*, стр. 198.

вног стила. Новаковић је овим текстом скренуо пажњу потоњих српских књижевних критичара на Спенсерове радове који ће имати веома важно место за формирање књижевнотеоријских ставова, на првом месту Богдана Поповића који ће се у својој естетичкој мисли пресудно ослањати на британску хуманиору, односно превасходно на радове Херберта Спенсера и Александра Бена, али и на Љубомира Недића. Новаковићево разматрање улоге коју има наука о језику имало је велики значај за потоње критичаре јер је промишљање о правилном одабиру речи и њиховом распоређивању у реченици (‘намештању’, како тачно пише Новаковић) водило ка теоријској мисли Љубомира Недића у *Покушају о лијтерарном укусу* и његовом поимању *сложјаја речи*, као и ка Поповићевим теоријским радовима о књижевном укусу и улози економије читалачке пажње при анализи књижевних дела.

Књижевнотеоријско питање које је код Стојана Новаковића присутно од почетка до краја његовог рада на проучавању књижевности је схватање функције књижевности које се није променило од првих све до последњих Новаковићевих радова. Доследно утилитаристичко поимање сврхе књижевности показује прагматичност као кључну особину погледа на књижевност, која се сматра оруђем за просвећивање народа, а тиме и средства у борби за националну културу, а преко ње и политичку борбу. Новаковић је и у расправама из других научних области³⁰ константно указивао да су просвета и култура једина средства за повезивање српског народа. Све време је постављени циљ, како просвећивања у целини, тако и књижевности (која је виђена као оруђе за просвећивање), национални и државни – ослобођење и уједињење Срба. Будући да се овакав став налази у теоријској основи Новаковићевог приступа проучавању књижевности, јасно је да је код Новаковића доминантна област политичког и националног деловања, а да је проучавање књижевности замишљено као допринос основној борби и једином циљу. Тиме се и на књижевнотеоријском плану потврђује кретање које је обележило читаву генерацију: „(...) та генерација ће спремно, најпре преко књижевности, изразити своја стремљења окренута према националној романтици, да би се тек иза тога усмерила на политику, постављајући као свој основни циљ ослобођење и уједињење српског народа.”³¹

У првом издању *Историје српске књижевности* Новаковић је нагласио свој став о функцији књижевности пишући да је „књижевност прва која може и која треба да у живот уведе мисли о јединству нашега народа поцепаног злим околностима”³² и навео став о јединству Срба и Хрвата који се појављује као догма: „Ниједан прави научник није у научним стварима двојио хрватско од српскога нити се

³⁰ Видети: Михаило Војводић, *Стојан Новаковић*, Београд: Српска књижевна задруга, 2012, стр. 386.

³¹ *Истито*, стр. 6.

³² Стојан Новаковић, *Историја српске књижевности*, Београд: Државна штампарија, 1867, стр. V.

то може по научним основама”.³³ Тако ће преклапање српског националног програма са југословенским, обележити Новаковићеву не само политичку мисао, већ и књижевнотеоријску, јер ће став да су Срби и Хрвати један народ бити присутан у његовим радовима често уз став о функцији књижевности. Опширније образложење подела једног народа (Срба) на два племена (Срби и Хрвати) Новаковић је дао најпре у приказу Јагићеве књиге *Хисторија књижевности народа хрватскога и србскога* 1867. године, а затим и у другом издању своје *Историје српске књижевности* 1871. године: „Поглавита етнографска особина српскога народа јесте та, што му се племена служе двојаким именом, с р п с к и м и х р в а т с к и м. Оним првим служе се поглавито племена која живе на југоисточној половини земаља српских, и источне су цркве, а овим другим племена која живе на северозападној половини, и западне су цркве.”³⁴ И у приказу Јагићеве књиге и у другом издању *Историје* наведене су и конкретне разлике које постоје у вери и писму, поред историјских околности живота у различитим државама. Интересантно је да у тексту предавања *Шта је то књижевност?* из 1869. године нема помена хрватског имена, већ Новаковић пише само о обнављању целовите Србије.

На самом завршетку XIX века Стојан Новаковић је објавио студију *Српска књија: њени њродавци и чииаоци у XIX веку* у којој ће поновити своју темељну теоријску поставку о функцији књижевности прецизирајући да је књижевност „крилати носилац идеја”, како пред њом нема граница, па је зато имала задатак да „јави како има велика благословена народна светлост и просвета у свем свету; (...) како је и њима духовно спасење и ослобођење јединствено спасење и ослобођење, јер је љубав рода свога свуда допуштена и свуда присутна”.³⁵ Основни правац развоја просвете која почива на народном језику до кога се морало доћи преко борбе са црквеним језиком, још једном је представљен у овој студији, заправо, Новаковић је рекапитулирао извршене задатке у борби за народну просвету и националну мисао до тог тренутка и још једном нагласио визију коначног циља у уједињењу и ослобођењу. За разлику од некадашњег предавања *Шта је то књижевност?*, у студији о српској књизи се прецизира да је уједињење усмерено и на зближавање Срба и Хрвата, које је постављено као основни правац националне политике.

Новаковићева усмереност на будућност негирала је постојеће стање одвојености Срба и Хрвата вером, писмом, као и одвојеност њихових књижевности.

³³ *Исто*, стр. V.

³⁴ Стојан Новаковић, *Историја српске књижевности*, Друго сасвим прерађено издање, Београд: Државна штампарија, 1871, стр. 3.

³⁵ Стојан Новаковић, *Српска књија: њени њродавци и чииаоци у XIX веку*. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1900, стр. 4.

Очигледно је политички програм, који се руководио потребом удруживања против заједничких непријатеља, руководио појавом теоријског става о јединству у књижевности. Поглед је био усмерен у будућност, у којој ће бити избрисане разлике, како су се, поред Новаковића и многи други надали. Међутим, увереност, за данашње гледиште прилично зачуђујућа, била је постављена, парадоксално, не на чврсте доказе и уверљиве аргументе, већ само и једино на веру, на веру у могућност стварања једног имагинарног идентитета, чије је пресудно обележје заправо потпуно идеалистичко. Једина спона између Срба и Хрвата био је народни језик који је, сматрао је Новаковић, зближио источна и западна племена српска³⁶ и био је једини мост између Срба и Хрвата. Међутим, пренебрегнута је била проста чињеница да Хрвати никада нису прихватили идеју јединства са Србима, нити и могућност прихватања српског имена. Новаковић 1900. године пише да се на народном језику „почела стварати и створила се књижевност српска и хрватска, једна по себи, али још једнако раздвојена предрасудама прошлости, које не престају живети у стешњеним погледима гдекојих сувременика”³⁷. Да је Новаковић и те како био свестан става друге стране која се позива у јединство показао је у једној забелешци из 1887. године која се чува у Архиву Србије. У њој је записао своје резерве које нам још једном сведоче да је у питању био политички програм у који су положена само надања, а заправо са српског становишта, тим се програмом много ризиковало: „Србин нуди братство и оглашује да су Срби и Хрвати један народ, а да од њих после на том истом основу чује како ни српске песме о Косову нису српске него хрватске, како Босна припада хрватским земљама поздрављајући у то име и окупацију аустроугарску од 1878, како у Србији живе православни Хрвати или како краљ српски у Београду говори хрватски.”³⁸ Но, и поред посведочених резерви, национални програм није доживео измену ни у годинама кризе током прве деценије XX века, нити током балканских ратова, нити избијањем Великог рата.

Истоветну увереност у политички програм зближавања Срба и Хрвата са Новаковићем делио је Јован Скерлић. Схватање функције књижевности Јован Скерлић је преузео од Светозара Марковића, али поимање националног интереса и стављање у његову службу, не само у оквирима науке о књижевности, већ и у области политике, Скерлића ипак везује првенствено за Стојана Новаковића. Истоветну увереност у јединство Срба и Хрвата Јован Скерлић је изнео четрнаест година након Новаковићеве студије о српској књизи у предговору *Историје нове српске књижевности*. И код Скерлића се, као и код Новаковића види присутна свест о

³⁶ Видети: *истио*, стр. 4.

³⁷ *Истио*, стр. 4–5.

³⁸ Према: Михаило Војводић, *нав. дело*, стр. 397.

фактичкој одвојености Срба и Хрвата, али се ипак инсистира на једнакости која ће се остварити у будућности. За тадашњу нераеализованост идеје о јединственој српскохрватској књижевности Скерлић је, за разлику од Новаковића, кривио културно-националну заосталост, мада нам се чини да су обојица били свесни да је религија представљала непремостиву разлику. Скерлић је полагао наде у потпуно повлачење религије из модерног друштва што је видљиво у његовом писању о Гијо-овој књизи чији је наслов Скерлић превео као *Безверје будућности*, пишући о Гијоу у *Српском књижевном гласнику* 1901. године, и слажући се са њим да ће религију заменити, између осталог, уметност.³⁹ Стојан Новаковић није делио такво мишљење. У Новаковићевом позном огледу о Доситеју Обрадовићу то и видимо: „Многи су следбеници Доситејеви радили против празноверица, али су отишли у утопистичке идеје модернога ниҳилизма које су штетно деловале на старински хришћански морал, обичајима још од средњег века и од византијске просвете дубоко укореван у широким слојевима необразованог народа.”⁴⁰ У овом огледу, писаном о стогодишњици Доситејевој смрти (1911), Новаковић о Доситејевој просветитељској мисији пише полазећи од широког контекста историјских дешавања у XVIII веку, али и потоњих догађаја везаних за културни развој српског народа. Наиме, Новаковић полазећи од конкретних историјских догађања (смањење броја манастира), њихов узрок не везује за реформе које је спроводио аустријски двор, већ само за Доситејево идеје: „Доситејево викање на манастире и на калуђере много је манастира растурило и опустило. Међутим, то се није слагало с потребама националне политике, којој су манастири и калуђери свуда изван Србије, а нарочито у Турској, били веома потребни.”⁴¹ Будући да је у питању био свечани тренутак, Новаковић није разрадио тај део у коме заправо износи критику Доситејевог реформског деловања, већ је нагласио значај његових идеја за српски народ – „Слава зато њему, а част народу српском који је сместа разумео да народни опстанак и спас неизоставно изискује да се те идеје прихвате, остваре и рашире.”⁴²

Оглед о Доситеју Обрадовићу из 1911. године показује нам да је Новаковић, иако није у потпуности напустио проучавање књижевности ни у позним годинама,

³⁹ „Ми се приближавамо безверју, добу када ће религија бити замењена метафизиком, ентузијазмом, уметношћу, у духовном свету; удруживањем, солидарношћу, у материјалном свету”, Јован Скерлић, *Гијо*, Српски књижевни гласник, 1901, књ. III, бр. 3, стр. 218.

⁴⁰ Стојан Новаковић, *Доситеј Обрадовић и српска култура*, Споменица Доситеја Обрадовића, Српска књижевна задруга, 1911, стр. 37.

⁴¹ Стојан Новаковић, *Доситеј Обрадовић и српска култура*, Споменица Доситеја Обрадовића, Српска књижевна задруга, Београд, 1911, стр. 36–37.

⁴² Стојан Новаковић, *Доситеј Обрадовић и српска култура*, Споменица Доситеја Обрадовића, Српска књижевна задруга, 1911, стр. 37.

ипак веће интересовање показивао за историјске и културне околности у којима се налази српски народ, као и да је историјски пут и будући правац кретања српског народа био његова привилегована тема која је временом постала доминантна и у књижевним радовима.

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- Војводић, Михаило, *Стојан Новаковић*, Београд: Српска књижевна задруга, 2012.
- Димитријевић, Радмило, *Стојан Новаковић као књижевни критичар*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор, год. XXVI, св. 3/4, 1960, стр. 245–263.
- Николић, Ненад, *Проблеми савремене књижевне историје*, Нови Сад: Академска књига, 2015.
- Новаковић, Стојан, *Сѝручак*, Јавор, год. I, бр. 5 (15. 2. 1862), стр. 39.
- Новаковић, Стојан, *Песме Милорада Појовића Шайчанина*, Видовдан, 23. 5. 1863, год. III, бр. 59, стр. 4.
- Новаковић, Стојан, *Пријезда. Сѝев Радмила Лазаревића*, Видовдан, 20. 6. 1863, год. III, бр. 71, стр. 4.
- Новаковић, Стојан, *Лак поглед на развићак срѝске књижевности*, Лицејка II, Београд, 1863, стр. 40–41.
- Новаковић, Стојан, *Истѝорија срѝске књижевности*, Београд: Државна штампарија, 1867.
- Новаковић, Стојан, *Истѝорија срѝске књижевности*, Друго сасвим прерађено издање, Београд: Државна штампарија, 1871.
- Новаковић, Стојан, *Филологија и језик*, Београд: Државна штампарија, 1871.
- Новаковић, Стојан, *Срѝска књија: њени ѝродавци и чиѝаоци у XIX веку*. Београд: Државна штампарија Краљевине Србије, 1900.
- Новаковић, Стојан, *Досиѝеј Обрадовић и срѝска кулѝура*, Споменица Доситеја Обрадовића, Српска књижевна задруга, Београд, 1911.
- Новаковић, Стојан, *Језик и стѝил*, Стојан Новаковић и филолошка критика, прир. Божидар Пејовић, Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за књижевност и уметност, 1975.
- Новаковић, Стојан, *Народне ѝрадиције и критичка историја*, Стојан Новаковић и филолошка критика, прир. Божидар Пејовић, Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за књижевност и уметност, 1975.
- Новаковић, Стојан, *О Јакшићевој „Јелисавѝи“*, Стојан Новаковић и филолошка критика, прир. Божидар Пејовић, Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за књижевност и уметност, 1975.
- Новаковић, Стојан, *Шѝта је ѝо књижевностѝ?*, Стојан Новаковић и филолошка критика, прир. Божидар Пејовић, Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за књижевност и уметност, 1975.
- Новаковић, Стојан, *Углед срѝске ѝросветѝе*, у: Михаило Војводић, *Стојан Новаковић о уѝицајима на срѝски језик и књижевностѝ*, Истѝоријски часопис, LI (2004), стр. 171–185.
- Новаковић, Стојан, *Historija knjiŝevnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, Стојан Новаковић и филолошка критика, прир. Божидар Пејовић, Нови Сад, Београд: Матица српска, Институт за књижевност и уметност, 1975.
- Палавѝтра, Предраг, *Истѝорија срѝске књижевне критичке: 1768–2007*, I том, Нови Сад: Матица српска, 2008.
- Поповић, Миодраг, *Истѝорија срѝске књижевности–Романѝизам*, књ. III, Београд: Нолит, 1972.
- Скерлић, Јован, *Гијо*, Српски књижевни гласник, 1901, књ. III, бр. 3, стр. 210–220.

Milan Aleksić

STOJAN NOVAKOVIĆ'S IDEAS ABOUT LITERARY THEORY

S u m m a r y

The work analyzes Stojan Novaković's ideas about literary theory. Novaković's initial relying on literary theory during his work on literary criticism is pointed to, and then principal literary theory ideas which were directing Novaković's work on studying of literature were pointed out. Understanding of function of literature is recognized as theoretical idea with highest importance for Novaković's total work on researching of the Serbian literature.